

Jankovich Miklós és a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye**

*Küllös Imolának örök tisztelettel,
közös szövegkiadói munkánk 25 éves jubileumán*

A 18–19. század fordulóján Magyarországon egyre több főnemes áldozott komoly összegeket műkincsek és könyvek gyűjtésére. Világszerte hódító divat (Winckelmann), a nemesi presztízs és a patrióta buzgalom egyaránt irányíthatta gyűjtőkedvüket. A már száz évvel korábban jó példával elől járó Esterházy Pál nádor anyagi lehetőségeivel azonban kevesen rendelkeztek, az ő és családja Kunstkammere sokáig versenytárs nélkül maradt.¹ A jelentős főpapi könyvtárak (különösen Klimó György pécsi püspök, valamint Batthyány Ignác gyulafehérvári püspök gyűjteménye), illetve a Teleki-Téka és a bontakozó pesti egyetemi könyvtár meghatározó szerepet játszottak a korszak olvasáskultúrájában, a muzeális feladatokat azonban nem vállalhatták. Amikor Széchényi Ferenc 1802. november 25-én saját könyvkincseire alapozva megteremtette a Nemzeti Múzeumot (a később külön intézménnyé váló nemzeti könyvtárat, mai nevén az Országos Széchényi Könyvtárat), tisztában volt gyűjtőhálózatának és anyagi lehetőségeinek a határával is. Az ilyen értékű gyűjtemények intézményi elhelyezése azonban egyrészt szimbolikus jelentést hordozott: a nemzet régi kincseit a tulajdonos a *jelenkori* magyarok oltalmára bízta, ezzel is figyelmeztetve a felelősségre, amelyet az örökség ápolása ró a sokat ostorozott, hanyatló nemzetre. Másrészt az intézményalapítás objektív kapcsolódási pontot jelenthet a széttartó érdeklődésű magyar értelmiség, illetve a legfőbb mecénásuknak számító arisztokrácia körében. A Tudós Társaságok hivatalos alapítását az udvar több ízben megghiúsította (több okból),² ám a kulturális kincsek együtt tartását nem akadályozta ily mértékben.

Széchényi Ferenc könyvtáralapításának idején az értékmentő program már két évtizede jelen volt a köztudatban Révai Miklós felhívásai révén, amelyek 1782-től jelentek

* A tanulmány a BTK Nyugat-magyarországi Irodalom 1770–1820 Lendület Kutatócsoport keretében készült; rövidebb változata német nyelvű előadásként hangzott el 2019. június 1-jén Keszthelyen, a *The Culture of the Aristocracy in the Habsburg Monarchy, 1750–1820* című nemzetközi konferencián.

¹ Bővebben: Esterházy Pál, *a műkedvelő mecénás: Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*, szerk. Ács Pál, Bp., reciti, 2015.

² Bővebben: DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Bp., Universitas, 2009.

meg.³ A gyenge anyagi lehetőségekkel bíró Révai szintén arisztokraták, például Sándor István és Ráday Gedeon támogatásával látta megvalósíthatónak terveit.⁴ Ő a veszendő írott értékek megmentésére buzdított; ebbe a halmazba a nyomtatott ritkaságokon túl beletartozott a (többféle irodalomszociológiai és cenzurális okokból) burjánzóan gazdag magyar kéziratos hagyomány, valamiképp tehát a közkultúra, a populáris szövegek is. Mégsem népköltési felhívás volt ez, bár sorai mögül kihallható a népi emlékezet értékörző szerepe. A kortársak zöme azonban egyelőre a legkevésbé sem a köznép felé fordult. A *Költeményes (Magyar) Gyűjtemény* címmel megindított sorozat a közelmúltbeli magyar líra kiadására vállalkozott, de csak az 1779-ben elhunyt jezsuita költő, Faludi Ferenc életműve látott napvilágot, a tervezett Gyöngyösi István- és Orczy Lőrinc-kötetek sajnos nem. A közvélemény hamar szembesült azzal, hogy támogatók híján nemcsak a források fizikai birtoklása és megőrzése ütközik nehézségekbe, hanem a szakszerű szövegkiadás is.

Egyelőre nem látszott, miként hidalható át az új intézményformák (múzeum, közkönyvtár, nemzeti szövegkiadás stb.) és a régi nemesi könyv- és műkincstárak működése közti különbség. A 18. század jellegzetes szimultán folyamatai közt voltaképp a két modell egyidejű tetőzését és bizonyos fokig a versengésüket figyelhetjük meg Magyarországon.

E folyamat egyik központi szereplője, vadasi és jeszenicei Jankovich Miklós nem a főúri réteghöz tartozott, inkább a vagyonos középnemességhez, és az általa vállalt gyűjtőfeladatok sokszor nehéz helyzetek elé állították hosszú élete során. Neve és pályája még ma sem elég közismert ahhoz képest, ami az érdemei alapján megilletné. Pedig, Mikó Árpád találó szavaival, „az írásos hagyatéka óriási, maga a káprázatos gyűjtemény pedig itt van a szemünk előtt. Csak rejtőzködik”.⁵ Emiatt először vázlatosan összefoglalom Jankovich életrajzát az alapvető tanulmánykötet és a 2002. évi kiállítás szakkatalógusa alapján,⁶ illetve korábbi elhivatott kutatói, Krompecher (Korompay)

³ E felhívások irodalomtörténeti kánonformálásáról és Révai szövegkiadói programjáról legújabbán: HEGEDŰS Béla, *Az irodalomtörténet mint érv az irodalom léte mellett: Révai Miklós felhívása a Magyar Hírmondóban és a Költeményes Magyar Gyűjtemény = Doromb: Közköltészeti tanulmányok* 6., szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2018, 101–112.

⁴ Sándor Istvánnal kutatócsoportunk keretében is foglalkozunk már, pl. Csörsz Rumen István, *A Sokféle folyóirat (1791–1808) irodalmi programja*, ItK, 122(2018), 6. sz., 757–767. – Ágnes DÓBÉK, *Reports on European Publishing Culture in the Journals of Western Hungary = Media and Literature in Multilingual Hungary 1770–1820*, eds. Ágnes DÓBÉK, Gábor MÉSZÁROS, Gábor VADERNA, Bp., reciti, 2019 (Reciti Conference Books, 3), 243–251.

⁵ MIKÓ ÁRPÁD, *Bevezetés = Jankovich Miklós (1773–1846) gyűjteményei: Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2002. november 28–2003. február 16.*, szerk. MIKÓ ÁRPÁD, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 2002 (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2002/1), 10–12, itt: 10.

⁶ Jankovich Miklós, *a gyűjtő és mecénás (1772–1846): Tanulmányok*, szerk. BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig, Bp., Akadémiai, 1985 (Művészettörténeti Füzetek, 17). – Jankovich Miklós (1773–1846) *gyűjteményei, i. m.*

Bertalan,⁷ Berlász Jenő⁸ és Küllös Imola⁹ eredményei nyomán. Bár e jeles tudósok alapos szaktanulmányait aligha tudom teljes spektrumában befogni vagy kiegészíteni, de fontosnak látom, hogy Jankovich életművét némiképp újra a reflektorfénybe fordítsuk. Írásom második felében egyetlen fontos tervéhez, a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* című kézíratorozathoz gyűjtők össze néhány új szempontot az utóbbi évek közköltészeti kutatásai tükrében.¹⁰

(IV.) Jankovich Miklós egy horvát eredetű nemesi család tagjaként született 1772.¹¹ január 2-án Pesten. A család eredetileg a Felvidéken kapott birtokokat, egy Trencsén melletti faluról kapták a Jeszenicei előnevet. Édesapja, (III.) Jankovich Miklós a jászkun kerületek főkapitánya volt, de 1797-ben elhunyt, így – korábbi hadi sikerei ellenére – az insurrectio kori nemesi karrierépítés lehetőségei elmaradtak. Valószínű, hogy már ő is foglalkozott kézirat- és könyvgyűjtéssel a szerzetesrendek ekkoriban feloszlott rendházaiból, és barátságban állt Orczy Lőrinc költővel. Felesége, Beniczky Angelika szintén művelt asszony volt,¹² és a közismert 17. századi költő, Beniczky Péter távoli rokona. A családban a régebbi felmenők, de a szülők ismeretségi köre révén is gazdag könyvtár és levéltár alakult ki (a Beniczkyek egyik ága evangélikus vallású volt, tehát katolikus és protestáns források egyaránt látóköriükben lehetnek, amint az Jankovich későbbi gyűjtői profiljában tükröződik).

A kis Jankovich Miklós a nemesi ifjak számára létesített váci Theresianumban kezdte tanulmányait, majd a pesti piarista gimnáziumban folytatta. Itt ismerkedett meg Cornides Dániellel, és a neves bibliográfus halála után – talán az ő hatására – már 1788-ban összeírta az általa olvasott könyveket,¹³ majd 1795-ben újból listába szedte őket.¹⁴ Egy másik kiváló tudós, Kovachich Márton György is pártfogásába vette az ifjú múltbúvárt, 1792-ben közösen szerkesztettek történeti bibliográfiát egy leendő tudós társaság könyvbeszerzéseire. 1789-től 1791-ig Pozsonyban tanult a királyi

⁷ KROMPECHER Bertalan, *Jankovich Miklós irodalmi törekvései*, Bp., Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1931. – KOROMPAY Bertalan, *Betűrendes mutatók és kiegészítések Jankovich Miklós énekgyűjteményeihez = Jankovich Miklós, a gyűjtő...*, i. m., 173–196.

⁸ BERLÁSZ Jenő, *Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa*, Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1970–1971 (1973), 109–173. – Uő, *Jankovich Miklós pályaképe és könyvtári gyűjteményei = Jankovich Miklós, a gyűjtő...*, i. m., 23–78.

⁹ KÜLLÖS Imola, *Jankovich Miklós kézíratos énekgyűjteményeinek folklorisztikai vizsgálata = Jankovich Miklós, a gyűjtő...*, i. m., 154–172.

¹⁰ A tanulmány részlet egy készülő monográfiafejezetből, a fő szakirodalmak (Berlász, Krompecher, Küllös) általános felhasználásával.

¹¹ A szakirodalomban néhol az 1773-as dátum is szerepel, de a helyes dátum egyértelműen 1772. Lásd pl. HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faludtől Petőfig [1927]*, Bp., Akadémiai, 1978², 137–138.

¹² KROMPECHER, i. m., 5–6. Ő hívja fel a figyelmet Jankovich ifjúkori, *Magyar világi énekek* c. kéziratának egyik betétlapjára, amelyet még a tudós születése előtt, 1769-ben küldött Eszlárról Korbits Tamás káplán két versmásolattal az ifjú asszonynak.

¹³ Az imponálóan gazdag lista fennmaradt: JANKOVICH Miklós, *Régi és újabb magyar könyvek laistroma [...]* (1788) OSZK Kt. Fol. Hung. 677.

¹⁴ OSZK Kt. Fol. Hung. 665.

jogakadémián, 1793-tól Fejér vármegye aljegyzője lett, de a hivatalnoki pályának apja halála után hátat fordított, és 1797-től gazdálkodni kezdett rácalmási, majd vadasi (ma Szalkszentmárton) birtokán, s bár 1808-tól két évig újból elhelyezkedett a kincstári adminisztrációban, de csakhamar végképp szakított az ilyen feladatokkal. Kezdetben irodalmi ambíciói is voltak, például az informális Pesti Magyar Társaság tagjaként és *A Pesti Magyar Társaság kiadásainak első darabjában* (1792) több verset közreadott, húsz év múlva pedig egy nyelvészeti értekezést: *Magyar szó-nemzés ötven példákban* (Pest, 1812). Figyelmét azonban egyre erősebben lekötötte a könyv- és régiséggyűjtés. Életkorából adódóan már fiatalon sok korábbi jeles gyűjtő halálával kellett szembe-sülnie, feladatukat is megörökölve (Ráday Gedeon, Sándor István stb.); ide tartozik két mesterének, Cornidesnek és később Kovachichnak a tárgyi és szellemi öröksége is. Jankovich 1793-tól folyamatosan vásárolt, például az ekkoriban elhunyt Wagner Károly, Fejérváry Károly, Dobai Székely Sámuel, Kazay Sándor, Szirmay Antal, Ribay György és Aranka György hagyatékának értékes darabjait, sokukkal levelezett korábban. Még Kazinczy Ferenc néhány régi könyvét is ő vette meg 1809-ben, amikor az író nehezebb anyagi helyzetbe került. Több ügynök segítette a hazai és külföldi árveréseken, kései éveiben például a hamisítóként is ismert Literáti Nemes Sámuel, aki levelek özönével tudósította Jankovichot gyűjtőútjairól és legújabb szerzeményeiről.¹⁵ Főúri kapcsolatai sem mellékesek: levelezésben állt Festetics Györggyel, Széchényi Ferencsel, Viczay Mihállyal, Teleki Sámuellel és természetesen József nádorral, aki az egyik fő pártfogója volt.¹⁶

A roppant műkincstárat és könyvgyűjteményt Jankovich egy idő után beköltöztette pesti házába, a mai Ferenciek terére, itt fogadta az érdeklődőket. 1819-ben Horvát István lelkesült szavakkal, szinte utópisztikus hevülettel írta néhány könyvritkaság kapcsán:

[...] itt az idő, melyben a Magyar Literária Historiát lábra lehet állítani. A Széchényi Országos Könyvtár, a Pesti Fő Oskola Gyűjteménye, Gróf Teleki Sámuel, Gróf Teleki László, Gróf Ráday Pál [!] és Tekéntetes Jankovich Miklós Úr magános Kintseik, melyek a jó Hazafi előtt soha elzáratva nincsenek, annyi Segedelmet nyújtanak, hogy a gyenge növény ditső erővel nevedkedhetik, s elömenetele által arra bírhatja a Kormány-tartó Érdemes Hazafiakat: hogy e Tudománynak most is, mint Mária Theresia fényes országlása alatt, illő hely adatik az oskolai pálya rendében. Historia Literária nélkül ugyan is tanítani, épen annyi, mint szembe-kötve a Tudomány tér mezőjén a nevendék Ifúsággal bolyongani.¹⁷

Jankovich ekkoriban örvendett a legnagyobb megbecsülésnek, 1817-ben ott találjuk a tudós társaságot előlegező folyóirat, a *Tudományos Gyűjtemény* alapítói között.

¹⁵ OSZK Fond 16. 491. (Literáti Nemes Sámuel), 1828 és 1842 közti levelek.

¹⁶ Jankovich Miklós kiterjedt levelezésének az OSZK-ban őrzött anyagáról a legbővebb jegyzék: V. WINDISCH Éva, *Jankovich Miklós személyi levéltára = Jankovich Miklós, a gyűjtő... , i. m., 259–276, itt: 268–276.*

¹⁷ HORVÁT István, *Az Eperjesi, Abrugybányai és Varasdi Könyvnyomtató Műhelyekről a XVI. században, Tudományos Gyűjtemény, 2(1819), 5. sz., 76–85, itt: 85.*

1830-ban nyomtatott összefoglalást közölt kincseiről *Magyar hajdankor emlékeinek jeles gyűjteményét hazájának mély tisztelettel ajánlja J. M.* címmel.¹⁸ 1831-ben a Tudós Társaság tiszteleti tagjának választották, de a Tübingiai és Frankfurt-am-Main-i Régészeti Társaság is meghívta. Az egyre nagyobb anyagi gondokkal küzdő tudós azonban kénytelen volt megválni a gyűjtemény egy részétől, elsősorban a műkincsektől. Ezt József nádor segítette, aki 1832-ben az országgyűlés elé terjesztette a kedvezményes vételi ajánlatot. Az összeg harmadáról Jankovich hazafiúi felajánlasként lemondott, így mindösszesen 125 000 ezüstforintért, a kollekció becsülhető értékének töredékéért lett a Nemzeti Múzeumé – évekig tartó katalogizálás után, ebben Horvát István és Mátray (Róthkrepf) Gábor jeleskedett, a későbbi múzeum helyén álló, zsúfolt épületben. Az 1838-as árvíz idején más helyekre is menekítettek belőle. A könyvtár egy része azonban Jankovichnál maradt, aki ellen csődeljárást indítottak, így életében nem tudta sem értékesíteni, sem adományként átadni. 1846. április 18-án halt meg Pesten a sokak által becsült, de valójában már elszigetelődő tudós. Hagyatékát a végrendelet bonyodalmai miatt csak a szabadságharc után, 1852-ben árverezték, addigra több tétel elkerült eredeti helyéről. Sajnos a Nemzeti Könyvtár további 19–20. századi átsorolásai miatt jóformán rekonstruálhatatlanná vált az eredeti gyűjtemény. Szempontunkból ez különösen fontos lehet.

Jankovich Miklós mindenekelőtt gyűjtő volt, az értékmentés megszállottja, aki ezért családi örökségét, a gabonakonjunktúra idején gyarapított vagyonát, sőt fiai bizalmát is feláldozta. A tudományos közreadás csak részben, elsősorban idősebb korában foglalkoztatta. A közreműködésével szerkesztett *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain először nem is ő maga, hanem Fejér György közölt ismertetést a gyűjteményről (1817),¹⁹ majd Jankovich is több cikket publikált, főként régészeti leletekről. A közvélemény elsősorban a középkori és kora újkori források megmentőjeként és nemzetközi szakértőjeként tekintett rá, aki valóban kódexek és ősnymtatványok sokaságát örökítette át az utókor számára. Fejér cikke azonban egy fontos tervről értesítette a nyilvánosságot: Jankovich Miklós kéziratárában bontakozni látszott egy nagy szövegkiadás terve, amelyet ő *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* címmel látott el.

E' jeles Gyűjteményhez mellékelte Jankowics Úr a' Nemzeti Dalokat, és a' legtávolább idóktól kezdvén, azokat négy szakaszokra elosztatta, I. rendben a' Vitezi (Heroici) II. az Erkölcsei (Morales) III. a' Nyájas (Ludicri) IV. a' Szerelmes (Erotici) Énekeket foglallya. Az illy Nemzeti Dalok már minden virágzó Európai Nemzeteknél Angolyoknál, Spanyoloknál, Olaszoknál, Németeknél nyilván kinyomtattattak, de főképpen gyönyörködtek régolta azokban a' Frantziák, annyira, hogy Énekes könyveiknek öszveszedése maga már egy különös Könyvtárt formálhatna. Hát a' Németek millyen szorgalommal, költséggel nem gyűjtik öszve hajdani minneliedereket. – Bécsben tavali [!] esztendőben a Niebelungen dalnak egy XIII. századból lévő példánnya 500. Körmöczi aranyokon adatott el – és szomszédjainkat

¹⁸ A Jankovich-gyűjteményre vonatkozó jegyzékek, listák és egyéb dokumentumok legújabb repertórium: *Jankovich Miklós (1773–1846) gyűjteményei...*, i. m., 319–332.

¹⁹ FEJÉR György, *T. Vadassi Jankowics Miklós' Gyűjteményeiről, és Régiségei között található két ismeretlen Emlékekről, eddig meg nem magyarozott Írásokról*, *Tudományos Gyűjtemény* 1(1817), 11. sz., 3–46.

nem kis örömmel vidámította Hazánk Tudós egyik Naggya Gróf Majláth János, a' Kalocsai Könyvtárban lévő, és pergamentomra XIV. század' elein írott régi Németh költemények' közre bocsátásával; mi Magyarok illyeket csak a' legalacsonyabb köz-nép között hagyunk hevertetni, maga eredeti diszszzeitől megfosztatni, s elfajzani – azt, a'mit másokban dicserünk, vak ámitásból eredett balvélekedéssel magunk nemzettyében utálatosnak tartunk. A' Vitézi Dalok Nemzetünknek legrégebb, és siralmasabb viszontagságait élőszinzel ábrázolják. Kezdődnek a Magyarok' jövetelét Históriai emlékekkel bővítő énekkel: Emlékezzünk Régiokről 's t. azután a' XVI. XVII. és XVIII. század elein történt nevezetes és jeles tetteket hirteljük. A' Gyűjtemény' darabjai már ezerezen fellül szaporodtak. Ohajtáná azokat a' Tulajdonos két ezerig szaporítani, és azonnan ékes formában a' jobb izlésűeket Nemzetünknek diszére közre bocsátani.²⁰

A lelkes szavak és a külföldi hivatkozások sorába kimondatlanul is odatartozik a legfontosabb korabeli minta, a *Des Knaben Wunderhorn* (A fiú csodakürtje, 1806–1808), amely Clemens Brentano és Achim von Arnim szerkesztésében, több évszázad német dalkincséből merített. Ez természetesen nem volt kritikai kiadás, a szövegeket sok helyen átirták, modernizálták, de mégis retrospektív képet adott a német dalkultúráról. Kizárt, hogy Jankovich ne tudott volna róla, bár írásaiban nem említi. Részletesen elemzi viszont a Franz Ziska (Tschischka) és Julius Mar Schottky szerkesztésében kiadott *Oesterreichische Volkslieder mit ihren Singeweisen* című kötetet (Pest, 1819), amelyről alapos recenziót közölt.²¹ Ez már egy következő nemzedék alkotása, a népi (vagy annak vélt) költészet felé fordulás jegyében, tehát fokozatosan fogynak a történeti forrásszövegek, a kora újkori nemesi és polgári közdalok. Jankovich egyébként főleg a tájnyelvi szövegközlés modernizálása mellett érvelt (maga is így tett volna, lásd a saját másolatgyűjteményét), viszont vitatta Schottky azon téziséét, hogy a népdalokat csak fiatalok alkotják: „2-or Allítya, hogy a' Daloknak tsak az ifjú kor lenne a' Szerzője – mely belső indulatosságától, vagy a' bortúl hevítetvén akarattya nélkül is Rythmusra fakasztya szavait – többnyire játék, furtsa, vagy gúnyoló gondolatának kifejezésire. Azomban az én véleményem szerint ezt csak az Eroticum, Ludicrum és Satyricum azon érzékeny, nevetséges és gúnyoló Dalokról, sőt ezt sem mindenkor és átaljában lehetne állítani.”²²

A műfajok tehát a vitézi költészet (*Heroici*) kivételével – amelyek nem jellemzők a népköltészetre – azonosak az 1817-es cikk műfaji felosztásával. Végül hangsúlyozza, hogy még a németek sem tartanak a célegyenesben a történeti énekkincs kiadása terén (ez némileg elűt attól, ahogy például Révai és Kultsár folyamatosan a külföldi példák úttörő jellegét hangsúlyozzák): „Nemzeti daljaikat egyben gyűjteni, és azok által történeteikkel, de leg-inkább belső Characterekkel megismerkedni, illő foglalatossága lenne olyan Tudósnak, ki a' Nagy Német Nemzetnek, és nyelvének minden

²⁰ Uo., 23–24.

²¹ J[ANKOVICH Miklós], *Ziska (Fer.) és Schottki (Jul. Max.) Oesterreichische Volcks-lieder mit ihren Singeweisen gesamlet. Pest. Hartleben boltj. 1819. nagy 8. lap. 288.*, Tudományos Gyűjtemény, 3(1819) 8. sz., 111–116.

²² Uo., 113. – KROMPECHER, *i. m.*, 49.

kiterjedésére nézve ismertetét tökéletesíteni, s előmozdítani kívánna. – Eö valóban a Magyaroknak is példát adna, édes Anya-nyelvének – Nemzete belső Characterének bővebb Tudományi vizsgálata.²³

Ennél bővebb szándéknyilatkozatot azonban sem ekkor, sem később nem adott a *Nemzeti Dalok Gyűjteményéről*. Kazinczy Ferencsel is csak régi oklevelek kiadásáról levelezett (majd az ő halála után Döbrentei Gábor is felkereste Jankovichot Kazinczy-levelekért).²⁴ Talán rivalizálásból, talán más okból nem látjuk nyomát konkrét együttműködésnek Kultsár Istvánnal sem, holott levelek bizalmas viszonyra utalnak.²⁵ Kultsár 1804-ben jelzi, hogy egy krónika visszaadásakor szeretne „a régi jeles kézírások kiadásáról” értekezni, és a levélhez egy javaslatot is csatolt erről, ami sajnos elkallódott. Egy keltezetlen levélben lelkesen említi, hogy már látta „az Énekek’ elejét”, és várja megjelenését, segítségképp egy Amade László-verskéziratot küld neki, cserébe megsürgeti tizenkilenc szöveg küldését. Hogy mikori a levélváltás, és melyik szövegegyüttesekről szól, nem tudjuk, mert több Amade-kézirat is van a Jankovich-gyűjteményben.²⁶

A tizenkilenc dalszöveg sorsa elgondolkodtató. 1804 táján még nem tudunk Kultsár nevéhez fűződő szövegkiadási tervről, annál inkább 1817-től, a *Hazai s Külföldi Tudósítások* lapjain, illetve annak *Hasznos Mulatságok* című melléklapjában.²⁷ Ezek azonban gyakorlatilag egyidejűek Jankovich nyilvánosságra került tervével Fejér György cikkéből, majd az osztrák népdalkötet bírálata kapcsán. A *Tudományos Gyűjtemény* alapításánál mindketten jelen voltak, és Jankovichnak tudnia kellett Kultsár rendszeressé váló népdalgyűjtési felhívásairól, majd szövegközléseiről a *Hasznos Mulatságok* hasábjain (a nemzet karakteréről szóló, fentebb idézett gondolata jó eséllyel épp Kultsár egyik korábbi cikkéből származik). Ehhez azonban Kultsár nem aknáztta ki Jankovich kéziratárát, aki talán maga is idegenkedett a vélt vagy valódi köznépi kultúrától, és a legkevésbé akart népdalokat kiadni – ő a történeti énekkincs feltárására és közzétételére esküdött fel.²⁸ 1818-ban csupán a *Tudományos Gyűjtemény* melléklapjaként kiadandó, női közönséghez szóló zsebkönyv, a *Nefeletts* koncepcióját tette közzé a szerkesztőségi ülésen, amely ismeretterjesztő cikkek mellett szépirodalmat is közölt volna, ám itt nem említi a régiségek kiadását.²⁹ (Az almanach végül nem jelent meg.) Más kérdés, hogy Jankovich az aktív írók közül kevéssel volt kapcsolatban, tehát talán mégis szüksége

²³ J[ANKOVICH], *i. m.*, 116.

²⁴ OSZK Fond 16. 276. (Döbrentei Gábor), pl. 1832. április 14.

²⁵ OSZK Fond 16. 893. Kultsár István keltezett levelei 1804-ből és 1823-ból valók, a keltezetlenek egyike 1819-es lehet (Festetics György halálos betegségről tudósít).

²⁶ KÜLLÖS, *i. m.*, 160, 162. – Csörsz Rumen István, *A kesergő nimfától a fonóházi dalokig: Közköltészeti hatások a magyar irodalomban 1700–1800*, Bp., Universitas, 2016 (Irodalomtudomány és Kritika. Tanulmányok), 93–95.

²⁷ Ezekről legújabbán: Csörsz Rumen István, *Kultsár István és a Hasznos Mulatságok „köznépi dall”-ai (1818–1828) = Doromb: Közköltészeti tanulmányok*, 2, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., reciti, 2013, 143–204.

²⁸ Jankovich és az egykorú „népdal”-kiadások ellentmondásos viszonyáról: KROMPECHER, *i. m.*, 19–20.

²⁹ Uo., 35. Az 1818. április 11-ei ülésen beterjesztett javaslat kézírata: OSZK Kt. Fol. Hung. 17.

lett volna régebbi forrásaira. Az sem kizárt, hogy bármiféle viszály nélkül is logikus erőfelosztásnak tűnt mindként fél számára, ha inkább a rugalmas kiadványokhoz jutott Kultsár kezdi meg a magyar populáris dalkincs közlését, semmint a gyűjteménye rendezésében szinte elvesző, kevésbé rutinos Jankovich, aki így a nagyobb formátumú és régebbi versanyagot felölelő terveit egyelőre pihentethette.

A fentiek miatt és mivel Jankovich elküldött leveleinek csak igen csonka korpusza maradt fenn, kénytelenek vagyunk a tudós kéziratok jegyzeteiből, listáiból és a források repertoárjából következtetni a terveire. A jelenleg ismert tíz, letisztázott kézirat a hagyatéék árverezésekor került a nemzeti könyvtárba, korábban csak kevesen ismerhették. Krompecher Bertalan szerint néhány híradás mégis futólag ráirányította a figyelmet. Fejér György cikke (1817) után hamarosan, 1821-ben Mednyánszky Alajos adott hírt a gyűjteményről: „In der esteren (Abteilung) findet man interessante Züge von einzelnen Kriegshaten, Zweykämpfen, Schlachten u. dgl., von denen man bisher nichts wusste.”³⁰ Sógora, Mailáth János hamarosan lelkes ismertetést közölt Jankovich tervéről németül, *Magyarische Gedichte* című antológiájában. Arra utalt, hogy épp azért nem közöl régebbi műveket, mivel azok kiadására Jankovich illetéke-sebb: „Ueberhaupt wird eine vollständige Uebersicht der dichterischen Leistungen in Ungern im 16ten und 17ten Jahrhundert erst dann möglich werden, wenn es dem gelehrten Sammler heimischer Alterthümer Herrn Niklas Jankovich gefallen wird, die vielfachen Ueberreste, die er gerettet, an das Licht der Welt treten zu lassen.”³¹

Ez serkentette Toldy Ferencet 1826-ban, hogy a *Handbuch der ungrischen Poesie* anyagát Jankovich néhány ritka szövegével bővítse. A gyűjtő csak régiségeket adott át neki, ezek voltaképp innen kerültek be az irodalomtörténeti köztudatba (Szent László-himnusz a *Peer-kóde*xből, Apáti Ferenc cantilenája, *Házások' éneke* 1548-ból stb.).³² Jankovichtól kérhette el a *Magyar költői régiségek* című füzetes kiadvány anyagát is (1828), az Amade-verseket viszont Kultsártól kapta. Szintén Jankovichtól származhat a *Zöldítések, egek, hamar az erdőket* kezdetű ének, amely sok helyen máig hiteles 16. századi versként kering Thury György várpalotai kapitány nevéhez kötve, holott ez a parafrázis kizárólag Jankovich egyik kéziratok másolatfüzérében szerepel.³³ Feltehetőleg ő (vagy Toldy) adta át Kisfaludy Károlynak, aki 1828-ban az *Aurora Hazai Almanach*ban közölte. Valójában a *Szentsei-daloskönyv* 1648-as datálású *Cantio Militis*ének átírása, véletlenül az eredeti keltezését is benne hagyta (csak Thaly Kálmán

³⁰ *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*, Bécs, 1821, 334. KROMPECHER szerint: „Nyilvánvalóan a Csoma kódexre és benne a Szilágyi és Hajmási balladára gondol, melyre 1818-ban ő figyelmeztette Bécsben Jankovichtot, aki a Schönfeld-féle múzeumban őrzött kódexről akkor rögtön másolatot vettetett”; *i. m.*, 16.

³¹ *Magyarische Gedichte*, Uebersetzt von Johann Grafen MAILÁTH, Stuttgart und Tübingen, 1825, XXXIII.

³² KROMPECHER, *i. m.*, 17.

³³ *Régi magyar énekek* (19. század eleje) OSZK Kt. Quart. Hung. 236, STOLL 539. sz. A versváltozat szöveg-hűségéről bővebben lásd HORVÁTH János korai tanulmányát: „Thury György éneke”, *Irodalomtörténet* 3(1914), 393–401.

„helyesbítette” 1548-ra, sőt Gárdonyi is 16. századi dalként költötte tovább az *Egri csillagokban*). Ezt a verset Jankovichon kívül nemigen ismerhette más még ekkoriban, hiszen a kézirat kiadását a *Nemzeti Dalok Gyűjteményére* tartogatta. Más, kétes hitelű szövegek is származnak gyűjteményéből; a forráskritikával ritkábban élt, mint manapság szokás. „Brandenburgi Katalin bűnbánó éneke” például csak Kazzay Sámuel másolatában volt meg a gyűjteményében, de Jankovich hiteles 17. századi énekként közölte a *Tudományos Gyűjteményben*, holott csaknem bizonyosan 18. századi alkotás.

A fenti adatok nemcsak arra utalnak, hogy Jankovich Miklós nehezen vált meg a könyvtárától, ezért nem adta el a Múzeumnak 1836-ban. A *Nemzeti Dalok Gyűjteményét* alighanem ugyanolyan, életre szóló feladatnak tekintette, mint a *Közönséges Magyar Könyvtár* című hatkötetes, kéziratot bibliográfia elkészítését, amelyben ő és írnokei 1533-tól a jelenkorig rögzítették a magyar vonatkozású nyomtatott könyveket, kalendáriumokat, néha a ponyvafüzeteket is. E mögött bizonyára a Cornides Dániellel és Kovachich Márton Györggyel töltött esztendőök hatása, sőt talán egy nekik tett ígéret rejlik, és a régi terv végigkísérte Jankovich egész életét. Ezen nem változtattak Sándor István (*Magyar Könyves-Ház*, 1803) és Molnár János (*Magyar Könyv-ház*, 1783–1804) bibliográfiái sem, mert nem törekedhettek ehhez fogható teljességre. Jankovich 30 000 tételt rögzített, ám ezt a gigászi munkát sem sikerült kiadnia, holott 1832-ben előfizetést hirdetett rá, 1841-ben pedig ismét kérte az Akadémiát a kiadásra. A befejezésével megbízott Toldy Ferenc viszont sokat merített belőle, és végül az ő hagyatékából került a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába 1876-ban.³⁴ Szinnyei József és Petrik Géza munkássága után ennek kiadása már nem volt indokolt, de célszerű volna digitalizálni és kiaknázni a benne rejlő apró egyedi adatokat, mert Jankovichék igen gondos munkát végeztek. A hajdani könyvgyűjtemény rekonstrukciójához pedig fontos adalék, hogy megjelölte azon kiadványokat, amelyekből saját példánya volt.

Ám még a régi-új nyomtatványok elemző, rendszerező olvasását is felülmúlta a kéziratoké. A Jankovich számára legfontosabb kéziratok egy helyen voltak saját kéziratot versgyűjteményeivel, amelyeket már 1789-től, 17 éves korától írt és gyűjtött. A *Magyar világi énekek* (1789–1793) születése épp a pozsonyi diákevekre esik, bár valószínűleg utána is írt-javított bele, például ha egy-egy dalszövegnek megismerte egykorú ponyvakiadását, és ezek nyomán alternatív szavakat írt a verssorok fölé, így nem ritkán voltaképp két variánst rögzítve. Ez az analitikus szemlélet remekül rávilágít Jankovich összetett személyiségére és irodalmi nézőpontjára. Egyrészt *személyesen* is részt vesz a magyar közköltészet hagyománylancában, hiszen diákként, primer szöveghasználóként másolgatta együvé az értékes daloskönyvanyagát, saját szórakozására. Másrészt viszont a más változatok bedolgozásával voltaképp már nem a versek gyakorlati használatához és élvezetéhez gyűjtött adalékokat, hanem *filológusként*, mintegy kívülről tekintve a dalkincs variálódására. Sok száz egykorú énekeskönyv feljegyzőikhez képest

³⁴ A gigantikus kéziratgyűjtemény mai jelzete: MTAK Kt. Magyar Irodalom, Könyvészet 2r 32. Ismeretlen kéz írása, Jankovich rendszeres javításaival.

ez az attitűd, különösen alig húszévesen bizony szokatlan, és tudományos nézőpontot tükröz. Hamarosan újabb közköltészeti versgyűjteményeket állít össze, részben másoktól érkező egylapos szövegekből *Magyar énekek új gyűjteménye* (1800), majd *Magyar énekek* (1804) címmel. Az előbbibe már bemásolta a Fejérváry Károlytól megörökölt verseskötvet néhány szövegét, a másodikban Verseghy Ferenc autográf, kottás verskézirata is helyet kapott.

További kolligátumok (pl. *Magyar versek a 18–19. századból*; pasquillusok stb.) jelzik Jankovich Miklós gyűjtő és rendszerező munkáját; a legkésőbbi adat 1814-es. A birtokába került, másoktól származó kéziratokba is gyakran beleírt, különösen, ha ezek épp egykorúak voltak a saját kézirataival – úgy viselkedett, mint bármely más későbbi tulajdonos. Nagybátyja, Jankovich János (valamint fia, Jankovich László insurgens kapitány) 1788–1793-ban készült énekeskönyve szintén Miklóshoz került egy időre, ma Nagy Iván hagyatékában található. A nógrádi *Nátly Ferenc énekeskönyve* is 1795–96 tájáról való, akárcsak a *Dávidné Soltári* tréfás címmel ellátott énekeskönyv (1790–1791), amelyet Daróczi József székely diák írt össze valószínűleg Sárospatakon, és amelyet a borítón olvasható jegyzet tanúsága szerint Jankovich 1810-ben Ruttkay Dankó Gábortól vásárolt; a váci Gottlieb nyomda leendő társtulajdonosa könyvkereskedőként is dolgozott. Érdekes, hogy Jankovich még ebbe is beírt egy verset egy üres lappárra – nemcsak az íráskép utal erre, hanem az is, hogy nem szerepel az eredeti incipitmutatóban.

Ugyancsak a kortárs kéziratcsoportba sorolható a váci Resetka János énekeskönyve (1800), akárcsak a székesfehérvári Horváth Jánosé (1790), amely *Magyar Muzeum* címmel utánozza Kazinczy Ferenc és Batsányi János híres folyóiratát (1789–1793). Horváth azonos a későbbi székesfehérvári püspökkel (1769–1835), így nem kell csodálkoznunk, hogy 1825-ben újra felveszik a kapcsolatot. 1792-ig ő is Pozsonyban volt diák, tehát az ismeretség már innen eredeztethető (pappá csak 1794-ben szentelték, így a profán dalok lejegyzését nem róhatjuk fel neki; Nagy János szanyi plébános épp ekkor, 1790-ben megjelent *Nyájás Múzsza* című kötetéből Jankovich írásával találunk másolatokat). Az 1790-es években pedig Jankovich is sokszor tartózkodott Fehérváron, lévén a vármegye aljegyzője volt, tehát legkésőbb akkor megkaphatta a versfüzetet, amelyből több szöveget lemásolt a *Magyar világi énekek* lapjaira, majd 1800 körül az egyik gyűjtőkéziratába. Az eredeti forrás lapjain pedig talán ugyanilyen okból található jó néhány szöveg a saját kézírásával. A Horváth Jánoshoz fűződő kapcsolat magyarázatot ad a Verseghy-kézirat útvonalára is, akivel Jankovich feltehetőleg szintén ismeretségbe került,³⁵ és aki Horváth püspök felkérésére épp ekkoriban kapcsolódott be a zsoldárfordítói és egyházi sajtómunkába.³⁶

³⁵ Levélváltásuk nem maradt fenn, de Verseghy 1820. március 9-én Horváth Jánosnak írt levelében említi „Jankovics Urat”. VERSEGHY Ferenc *Levelezése*, s. a. r. DONCSÉCZ Etelka, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2019 (*Magyar Írók Levelezése*), 118. sz. Ugyanebben az évben Fliszar Györgynek írt levelében Verseghy utal Jankovich Éva menyegzőjére is, ő a régiséggyűjtő lánya volt (1794–1854), uo., 156. sz.

³⁶ Bővebben: D. HOVÁNSZKI Mária, *Verseghy Ferenc szabad és szoros zsoldárfordításai, avagy az érzékeny poéta a tudós eruditio szorításában*, ItK, 120(2016), 6. sz., 729–747.

Ide tartozik a hasonló szándékú elődök munkájának tisztelete és a tőlük fennmaradt források iránti érdeklődés. A piarista diákok miatt sem meglepő, hogy Jankovichnak sikerült megszereznie Dugonics András író-közmondásgyűjtő ifjúkori versfüzetét (1760–1763), sőt gyaníthatóan a ma *Dugonics-Analekta* címmel nyilvánított gyűjtemény is az ifjú Jankovich Miklós kézírása, valószínűleg a jeles tanár több kéziratából készült összesített másolat. Jankovichnak tudomása volt az erdélyi tudós társaságot megalapító Aranka György kéziratgyűjteményéről, Aranka már unokabátyjának, Jankovich Jánosnak elküldte az erre vonatkozó körlevelet (egy okkal több, hogy a gyűjtőszendélyt családi eredetűnek tartsuk), és később Miklóssal is levelezett. Aranka halálát (1817) követően Jankovich több kéziratát megszerezte, többek közt háromkötetes közköltészeti gyűjteményét, amelyet nem maga Aranka írt össze,³⁷ és jó eséllyel Aranka ponyvagyűjteménye is Jankovich által került Pestre.

Közös ismerősük volt Pálóczi Horváth Ádám, aki a *Tudományos Gyűjteményben* közölt Fejér-féle híradás (1817) után nyomban levelet küldött Jankovichnak, felajánlva saját *Ó és új, mint-egy ötöd-félszáz énekek* című gyűjteményét, amelyet nem sokkal azelőtt, 1813-ban zárt le. Első leveléhez nyomban egy kedvcsináló éneklistát csatolt, néhány régi szöveg másolatával (*Egynéhány Régi Magyar Ének*).³⁸ Mivel a válaszlevelek egyelőre nem kerültek elő, nem tudjuk, hogy Jankovich végül látta-e a gyűjteményt, avagy Horváth az övét, hacsak az *Ötödfélszáz énekek* rejtélyes sorsú úgynevezett brassói kézírata (1814) nem járt Jankovichnál.³⁹ Nincs nyoma annak, hogy szövegeket másolt volna belőle. Ám hogy már korábban kapcsolatban volt a két jeles múltbúvár, két apró adat erősíti a két gyűjtemény párhuzamos szövegein túl. Egyrészt Jankovich 1804-ben lezárt, *Magyar énekek* című kolligátumában fennmaradt egy autográf Pálóczi Horváth Ádám-vers (*Kies hegyek! szelid erdők hüss árnyékok*), amelyet feltehetőleg már ekkor megkapott. Másrészt az első levélben Horváth megemlíti, hogy egyszer majdnem látta Jankovich gyűjteményét: „Bánom és szegyenlem, hogy ez előtt egynehány esztendővel, Tassrúl, azt szemmel is meg-tekintenem lehetett vala szerencsém; ’s nem éltem vele. Vajha! még valaha helyre hozhatnam, a’ mit el-mulasztottam. (1817. dec. 7.)” Ez tehát még Vadason történhetett volna, Tass ugyanis karnyújtásnyira van tőle. Hogy Horváth mikor, milyen ügyben járt ott, egyelőre nem tudjuk, de mivel hivatkozik rá a levélben, alighanem Jankovich is tudott ott jártáról. Horváth Ádám személyében magányos sorstársát vélhette felfedezni, és halála után szerette volna megszerezni kézíratos

³⁷ A kérdésről bővebben: Csörsz Rumen István, *Aranka György közköltészeti gyűjteményei az Országos Széchényi Könyvtárban = Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai*, szerk. BIRÓ Annamária, EGYED Emese, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2018, 133–154.

³⁸ A levéltől külön keveredett, értékes lista és szövegfeljegyzés mai lelőhelye: OSZK Kt. Oct. Hung. 446 (kolligátum, *Magyar Versek a XVIII. és XIX. századból*, Jankovich tulajdonából), 40a–41b. Kivonatos kiadása: *Ötödfélszáz énekek: Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből. Kritikai kiadás, jegyzetekkel*, s. a. r. BARTHA Dénes, KISS József, Bp., Akadémiai, 1953, 26–28.

³⁹ A forrásról bővebben: TÖRÖK Zsuzsa, *Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteményének 1814-es másolata: Kézirattörténet = Magyar Arión: Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, szerk. Csörsz Rumen István, HEGEDŰS Béla, Bp., reciti, 2011, 427–434.

hagyatékát, amelyben a közköltési anyagon túl Zrínyi-dokumentumokat is remélt, hiszen a Dél-Dunántúlon jártas Horváth talán könnyebben hozzáfért a 17. századi előd környékbeli irataihoz. Sárközy Istvánnal, Horváth egykori sógorával is levelezett erről, de ő arról számolt be, hogy csak nyomtatott könyvek kerültek hozzá, katalógus és kéziratok nélkül (1823. február 22.).⁴⁰ Ezek átnézéséhez Tóth Ferenc könyvjegyzékét használta Sárközy, és láthatólag megpróbálták vételi egyezségekre jutni Jankovichcsal. A történet folytatása, ezzel pedig Horváth Ádám könyveinek sorsa homályban maradt.

Sokak mellett egy kevésbé ismert kortársával is levelet váltott Jankovich Miklós: a szőládi (Somogy megyei) református lelkésszel, Veres Mártonnal. Veres nevét az irodalomtörténet két okból tartja számon: debreceni diákéveiben írt énekeskönyve (1793) és nőnevelő kézikönyvfordítása (*Elisa, avagy milyennek kell lenni az asszonynak*, Pozsony, 1803) miatt. Szinnyi József tévesen evangélikus lelkésznek tartja (holott református volt), és szerinte 1817-ben hunyt el, ám épp a Jankovichnak írt levele⁴¹ bizonyítja, hogy 1832. október 3-án még szerencsére életben volt – valójában csak 1837-ben halt meg.⁴² Veres Márton az országos felhívás nyomán jelentkezik Jankovichnál, hiszen

Méltóztatott felszólítani minden érdemes Hazafiakat: hogy a' kinkél Magyarúl kiadott régibb 's ritkábbnak véltt könyvek találatnak; azoknak Tzimjeit, Szerzőik' neveikkel együtt, a' Magyar Tanultság' esmértetése végett kiadandó Gyűjteménye nevelésére Uraságnak, – elküldeni – ne Terheltessenek. – En is azért, – ha – mind szeretett Nemzetem' Tanultságának ügyébe – valami Csekélységet lendithetek; mind a' Tekintetes Úr Nemes kivánságának némelly részbe eleget tehetek; – az itt mindjárt megnevezendőkkel – csekély Thékátskámból, a' legfrissebb készséggel Teszem – alázatos jelentésemet: [...]

Itt évekre bontva leírja könyvtára régi, értékes darabjait 1654-től 1764-ig, végül felajánlja saját *Elisa* kötetét, amelynek 1802-es kiadása mellett szóba hozza 1817-es újabb edícióját is, amelyet a szakirodalom nemigen tart nyilván (az 1. kiadást 1803-ra datálják, a 2-at 1818-ra, a szerző talán tévedett?), sőt a kötet toldalékának kiadatlan fordítását (*Az Asszonyoknak a' Férfiakkal való Társalkodásokról*), illetve „Franklinnak Szabad Akaratja” magyar változatát, ugyancsak kéziratból. Ám Horváthtal ellentétben, aki nagyon büszke az *Ötödfélszáz énekekre*, Veres nem említi a nevezetes diákkori versgyűjteményt, amely tudomásunk szerint nem került Jankovich birtokába, hanem majd csak a 19. század végén, egy bécsi antikváriumban vették meg a nemzeti könyvtár számára. Más kérdés, hogy Erdélyi Pál bejegyzése is olvasható a lapjain, márpedig

⁴⁰ „Bóldog emlekezetű Horváth Adám könyveit ugyan hozzám küldötte a mult hólnapnak közepe táján Özvegye – de minden catalogus nélkül – és, mint régen előbb véllem közlött, de általam ismét másoknak által küldött, 's vissza nem kapott, fogyatkozásokkal telyes Catalogussából emlékezhetem, nem minden könyveit – És Mss.miből [manuscriptumiból] semmit se. / Ezeknek tehát, szokott igazi Laistromba való vételével másod magammal sok időt töltvén, azt tapasztaltam, hogy nem minden könyvek vannak complete. És azt is hogy a' Tekintetes Ur által meg küldött Catalogusból igen sok itt nem találhatik” OSZK Kt. Fond 16. 571.

⁴¹ OSZK Kt. Fond 16. 675.

⁴² Veres (a levélen így, egy s-sel írja alá a nevét) életrajzának tisztázásához Küllös Imola jóvoltából felhasználhattam Karacs Zsigmond kiadatlan tanulmányát is.

neki olyan kéziratokkal is gyakran volt dolga, amelyek édesapja, Erdélyi János kezén fordultak meg, de ezúttal a nemzeti könyvtár őreként is bejegyezhetette e sorokat. Más levélről nem tudunk Jankovich és Veres Márton között, de elvileg még az sem kizárt, hogy a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* egyik fontos darabjával, a *Dávidné Soltárral* egykorú, 1793-as (tehát Jankovich érdeklődésébe még beletartozó) kézirat mégis eljutott Pestre, csak esetleg a hagyaték széthullása idején került – esetleg ajándékképp vagy máshogy – az Erdélyi családhoz és tőlük más úton Bécsbe. A gyűjtemény ekkori hatásáról azonban nem tudunk, tudományosan felfedezetlen maradt Bartha Dénesig, az 1930-as évekig.

Azt hiszem, egyre világosabb, hogy a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* innen, az alapvető forrásbázis felől megközelítve nem akart mindenáron retrospektív nagy magyar énekköltészeti antológia lenni. Jankovich sokkal inkább a saját korában népszerű régebbi és újabb énekek tematikus kiadását tervezte, amelyet a rohamosan gyűlő régebbi kéziratok anyagával szeretett volna kibővíteni előző századok felé. Ez voltaképp nem mond ellent sem a Révai-féle programnak, sem Jankovich későbbi nyilatkozatainak, és rímel a Napóleon kori magyar táborigyűjtemény tervére is (nyilvános híradás: *Erdélyi Muzéum*, 1814, 164), amelynek kezdeményezőjével, Szalárdi Jakkó László huszárhadnaggyal szintén kapcsolatban állhatott.⁴³

Korompay Bertalan megfigyelése jogos: nem szabad kronológiai rendnek tekintenünk a tíz kötet mai számozását, mert jó eséllyel más sorrendben keletkeztek.⁴⁴ Jankovich először a ma VIII–X. köteteket állította össze a saját korábbi gyűjteményeiből, illetve Nátly Ferenc és Resetka János énekeskönyvéből (ezek közt nincs hiánytalan másolat!), valaha A, B, C jelekkel. Ekkoriban készülhetett a VI. kötet (Horváth János füzetének másolata), sőt az V. és VII. kötet is, amelyek forrásait nem ismerjük. Érdekes, hogy csak ez a kettő viseli magán a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* címet, utalva a forrásuk könyvészeti besorolására, amelyek a nyolcadrét kéziratok közt E és G jelet viseltek. Korompay ezt az eredeti betűjelek újraindításaként értelmezi, szerintem a forrás kódját jelöli, akár csak a többenél. Két fontos 17. századi világi gyűjtemény, a *Mátray-kódex* (1677 után) és *Szentsei György daloskönyve* (1704 előtt) külön utakon juthatott Jankovichhoz; mindkettő dunántúli forrás, tehát akár helyi ismeretség vagy ajándékozás révén. S bár anyaguk nagyon jellemző az összeírásuk korára, Jankovich koncepcióját vizsgálva nem mehetünk el azon tény mellett, hogy ezekben számos olyan énekszöveg van, amelyeket Jankovich maga is feljegyzett a *Magyar világi énekek*be és máshová. Szembesülnie kellett a magyar köznemesi közköltészet régi repertoárjának túlélésével (ide értve a ponyvakiadásokat is), amely folyamat saját jelenkoráig ívelt,

⁴³ Jakkó egyik levelének ismeretlen címzettje feltehetőleg Jankovich volt (OSZK Kt. Fond 16. 842), ez további kutatásokat igényel. Kazinczy egyértelműen tudott a tervről, a Jakkó-féle kiadványba szánt egyik szöveggyűjtemény hozzá került levélmellékletként, Vályi Nagy Ferenc sárospataki költő-tanártól. Jakkó tervéről bővebben: GUPCÓS Ágnes, *Jakkó László táborigyűjteménye, Zenetudományi Dolgozatok* (1982), 121–127.

⁴⁴ KOROMPAY, *i. m.*, 176–177.

hiszen e dalok többségét más egykorú források is megőrizték. Ha volt összekötő kapcsolás a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* számára összeválogatott ősforrások között, épp ez a kontinuitás tűnik annak. Amikor Révai Miklós 1782-től felhívásokat tett közzé, erre a revelatív élményre is gondolhatott, vagyis hogy a jelenkori magyar (köz)költészet immár adatokkal alátámaszthatóan görget magával számos, 100 évesnél régebbi szöveget is. Egy „eleven szövegmúzeum” képe rajzolódhatott ki a tudós kortársak számára. Az összegyűlt versek műfaji-stiláris felosztása a négy csoportba csupán ennek a rugalmas poétikai keretnek a tükörképe lett volna, hiszen ha Jankovich végigviszi a tervet, és netán teljes anyagát beosztja, egészen eltérő korú és nivójú szövegek kerültek volna egymás mellé. Épp úgy, ahogy a közköltészet mindennapi gyakorlatában, illetve jelenkori kritikai kiadásaiban...

Ezzel is magyarázhatjuk, hogy a szívének kedves, saját költői tapasztalatával és konzervatív nemesi identitásával mélyen átítatott, régről hozott feladatot sokáig halogatta. A tíz kötet így amorf megoldást tükröz, és megmaradt néhány forrás mellérendelő másolatának, amelyhez még saját szövegtárát sem aknáztta ki maradéktalanul. A ponyvák anyaga például annak ellenére kimaradt, hogy sok kortársától eltérően Jankovich ezeket is összegyűjtötte, sokat kizárólag általa ismer az utókor. Már fentebb szóba került, hogy Aranka György ponyvakolligátumait szintén ő vásárolhatta meg, így kerültek mai helyükre, az Országos Széchényi Könyvtár birtokába.⁴⁵

Jankovich Miklós hagyatékából sajnos már 1852 előtt sok minden elkallódott, bizonyos elemeinek feltehetőleg már a szabadságharc idején lába kelt. Érthető a tudós társadalom igyekezete, hogy megmentsek, amit még lehet. A *Magyar Academiai Értesítő* 1852-ben például arra figyelmeztet, hogy az Akadémia könyvtárán kívül egy másik példány is volt Ozorai Imre könyvéből,

és első kiadásából akkoraig (1839.) csak ezen academiái és egy Jankowich Miklós' birtokában létezett példányok ismertettek; az utóbbi pedig néhai debreczeni tanár Sinai Miklósé volt.

E' tudósítás' kiegészítéséül figyelmeztetem a' t. Academiát, hogy e' Sinai-féle példány jelenleg Pesten régi könyvekkel kereskedő Horowitz héber vallású hazánkfiának birtokában van, ki azt néhai Jankowich Miklós, köz tiszteletben állott tagtársunk' örököseitől egy egész könyvgyűjteménnyel együtt folyó esztendő' elején megvásárolván, most 20 aranyon bocsátja áruba.⁴⁶

Az említett zsidó könyvkereskedő minden bizonnyal Horovitz Fülöp (1815–1886), akinek antikváriusi működését Fejér György, Erdélyi János és Toldy Ferenc is támogatta. Az sem kizárt, hogy kifejezetten biztosítékként vásároltatták fel vele a Jankovich-hagyaték egyes részeit, hogy nyomon követése egyszerűbb legyen. Nem véletlen, hogy az Erdélyi által feldolgozott „népdalgyűjtések” között 89. számmal nyilvántartott, 1837 körüli gyűjteményt ő maga adományozta a kötet számára, talán saját ifjúkora

⁴⁵ Az Aranka-hagyaték Pestre kerülése kapcsán sok a bizonytalanság, ezekről bővebben: Csörsz, *Aranka György közköltészeti gyűjteményei...*, i. m.

⁴⁶ Kis Gyűlés, juni. 19. 1852; 241

dokumentumaként. Ha Horovitz jegyzékei meglennének, könnyen tisztázódhatna, hogy a hajdan Jankovich tulajdonát képező, ma *Erdélyi-énekeskönyv* néven ismert kéziratot (1779) esetleg épp tőle vásárolta meg Erdélyi János, hogy anyagából beválogasson készülő antológiába, majd az ő hagyatékából került az Akadémiai Könyvtárba. Hasonló sorsa lehetett a ma ismeretlen helyen lappangó úgynevezett *Jankovich–Erdélyi-kódexnek* (1740 körül), amelyet Thaly Kálmán még látott és használt Erdélyi János hagyatékában.⁴⁷ Egyszerűbb lett volna persze, ha Erdélyi közvetlenül Jankovichhoz fordul. Köztük azonban mindeddig nem sikerült személyes kapcsolat adataira bukkannunk, holott az ifjú költő-esztéta minden bizonnyal tisztában volt az akkor már hetvenes éveiben járó öreg tudós kincseivel, sőt a régebbi szaksajtóból tudhatott a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* tervéről is. Az sem kizárható, hogy e köteteket még régi tulajdonosuktól kapta vagy vette. A két kézirat – s talán még további, kisebb töredékek is – kulcsfontosságúak szempontunkból, hiszen a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* két kötetének szövegeit Jankovich innen másoltatta, így hidat jelentenének a két nagy vállalkozás, Jankovich terve és Erdélyi antológiái között. Könnyen lehet, hogy évtizedeken át őrizte őket, netán a családi örökségéhez vagy első gyűjtőútjaihoz tartoztak, az *Erdélyi-énekeskönyv* ugyanis egyértelműen felvidéki forrás. A valószínűsíthető datálás szerint pedig Jankovich a *Mátray-kódexet* voltaképp már előbb lemásoltatta egy némileg eltérő formátumba, mint a *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* legkorábbi köteteit (VIII–X), tehát a folyamat akár egymást erősítve, párhuzamosan is folyhatott.

A *Szentsei-daloskönyv* és a *Mátray-kódex* is elsodródott a Jankovich-hagyaték törzsanyagától, csak később, részben külföldről kerültek vissza Mátray Gábor buzgalmából. Mivel Toldy Ferenc mindkettőt látta (talán csak másolatban?), nem zárható ki, hogy egy időben nála voltak, de ez nem bizonyítható, noha a Mikes-leveleskönyv kálváriája és sajátos „cseréje” Bartakovics Béla egri érsekkel (1867) akár az ilyen útvonalakat sem utalja a fantázia körébe.⁴⁸ Egy másik 17. századi forrás, Wathay Ferenc énekeskönyve viszont tudomásunk szerint sosem került Jankovich tulajdonába, pedig egy időben Ponori-Thewrewk Józseffel közösen, az illusztrációk könyvatos másolataival együtt közre akarta adni.⁴⁹ Az 1852-es árveréskor külön tételként szerepeltek a listán „Wathay Ferenc munkájához tartozó rajzolatok”, mert ezeket ő finanszírozta.

⁴⁷ A forrás rekonstruálható tartalma: Stoll 200. sz. Erdélyi János 1868-ban halt meg, Thaly pedig 1872-ben publikálta az adatokat új antológiájában: THALY Kálmán, *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*, Pest, Ráth Mór, 1872. A hagyaték jelentheti Erdélyi saját kéziratárát (ma *Erdélyi Tár* néven az örökösök tulajdonában), de jelentheti az Akadémián őrzött kézíratsorozatot, amely valójában a Kisfaludy Társaság és az Akadémia egyesített állománya a *Népdalok és mondák* (1846–1848) szerkesztéséhez felhasznált népdalgyűjtésekből és versgyűjteményekből. A keresett csonka forrás, amely állítólag fekete bőrkötésben volt ekkor, egyik lelőhelyen sem bukkant elő.

⁴⁸ Tüskés Gábor, *Hogyan jutott a Törökországi levelek kézírata Toldy Ferencről Bartakovics Bélához Egerbe?*, ItK, 115(2011), 4. sz., 412–428.

⁴⁹ Bővebben: SCHWENNER Zsuzsanna, *Kísérelt a Wathay Ferenc festményeiről készült nyomatok reformkori kiadására és egy hamisított Wathay-portré*, Irodalomismeret, 11(2000), 4. sz., 80–82. – HEROLD Eszter, *A kettészabott Wathay-kép története*, Irodalomismeret, 12(2002), 5–6. sz., 64–68. A fennmaradt

A bonyolult, nehezen rekonstruálható kapcsolatháló és a hiányosan fennmaradt levelezés ellenére néhol tisztulni látszik a kép. Nem vitás, hogy Jankovich Miklós elmélyült tudású, elhivatott gyűjtő volt, aki hazafias érzéseitől vezérelve, egyúttal nemesi identitásának is értelmet adva bőkezűen áldozott az értékmentésre. Iskolái, példaképei és kapcsolatai által a Révai Miklós-féle program egyik betetőzője, aki azonban a nagyobb szövegkiadásokkal jórészt ugyanúgy adós maradt, mint a piarista Révai, az exbencés Kultsár, avagy a protestáns Pálóczi Horváth Ádám. A következő nemzedék, elsősorban Toldy buzgalma már nem annyira a hatalmas szövegtörzs átfogó bemutatására irányult, sokkal inkább a belőle kiválasztott alkotásokéra, amelyek megalapozták azt az esztétikai-irodalomtörténeti kánont, amelyikbe a nemesi közköltészet egésze már semmiképp sem fért bele. Kultsár István, majd Erdélyi János programja ugyancsak másfelé, a népi (vagy ekkor már annak mutatkozó) szöveghagyomány felé fordult, annak történeti-filológiai gyökereit nemigen kutatva, inkább a folklór „megszentelő” folyamatának részeként tekintve azt. Valójában csak 1848 után, mintegy az előző korok nemzeti függetlenségi nosztalgiája és a bontakozó pozitívizmus összjátéka hozta újra felszínre a Jankovich-féle kéziratokban rejlő értékeket. Thaly Kálmán ugyanis 1864-ben és 1872-ben saját antológiáiban kiadta a *Nemzeti Dalok Gyűjteményébe* szánt régebbi szövegeket, ezzel napjainkig biztosítva tekintélyüket és helyüket a kánonban. S bár sok olyan szöveg szerepelt Jankovich tíz kötetében, amelyek más egykorú forrásokban is megtalálhatók, de belegondolni is szörnyű, mily keveset tudnánk e hagyományról a *Szentsei-dalokönyv*, a *Mátray-kódex* vagy akár saját ifjúkori gyűjteménye egyedi, invariáns szövegei nélkül. A nemrég elhunyt kiváló irodalomtörténész, Vadai István kedves mondását kölcsönvéve: „Veszítsünk el egy forrást!” Vajon mi maradna e korszak természetesnek vélt, iskolában tanított szövegkincséből?

S ha nem is valósult meg minden a nagy (és talán eleve nem reális) tervek közül, Jankovich a saját eszközeivel mégiscsak megoldott valamit: a következő kutatónemzedékekre ruházhatta a feladatokat, de úgy, hogy előkészítette hozzá a forrásokat és bizonyos mértékig a koncepciót is (lásd Erdélyi és Thaly kötetbeosztásait). Az anyagi csődöt is felvállaló szenvedélyes arisztokrata, a polgári körülmények és új intézmények közt is szerencsét próbáló Jankovich Miklós a gondos értékőrzés és a kánonképes régi szövegek átmentése miatt már önmagában is megérdemli az utókor főhajtását.

litográfiákat Ludwig Förster készítette Bécsben (egyikük eredetije már nincs meg a kéziratban!), vö. OSZK Kt. Quart. Hung. 259, – *Jankovich Miklós (1773–1846) gyűjteményei, i. m.*, 328–329.